

משרד החינוך והתרבות
האגף לחינוך מבוגרים

עורך: עידו בסוק
מערכת: אורה מלול, אורה רינגל, נירה אייל, יעל
קניאל, זהבה הרפז, אסתר לטטני, שולמית אורן,
מיקי לאטי, רות דה-יוהאנס

דברי הדרכה
למורי האולפנים

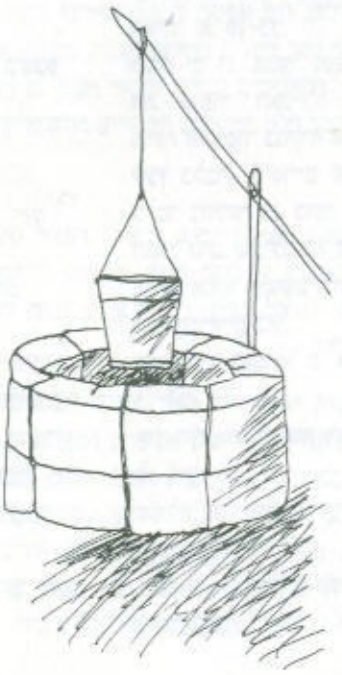
סיבירורים

גיליון כב נוסף חשויג - אפריל 1995

בתים

איים חיים

לצאת גם מן החומר הלשוני הנלמד בכיתה (איצר מלים, מבנים) אל חומר מקביל במקורות (למשל, כשלומדים על 'את' - בהקשר של מושא ישיר מיודע - אפשר להביא את הפסוק הראשון של ספר בראשית; אם נתקלים בספר הלימוד או בעיתון במלה 'לשבות', אפשר לקשר זאת לסיפור הבריאה ול'וישבות מכל מלאכתו'); וכמובן - אפשר ללמד את התלמידים לשיד שירים שאינם אלא פסוקים מן המקרא ('הינה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד', 'דוד מלך ישראל חי וקיים').**

** הצעות מגוונות להוראת תנ"ך באולפן - בתוכנית לימודים בתנ"ך בכיתות הנחלת הלשון, בעריכת אורה מלול, הוצאת האגף, לרקע היסטורי - תולדות ישראל בתקופת המקרא, מאת דוד אמיר, הוצאת קרני והאגף. להבנת לשון המקרא - העברית שלנו והעברית הקדומה, מאת אליעזר רובינשטיין, הוצאת משרד הביטחון.

התבססות מראש על הסבר לתופעות לשוניות מיוחדות לתנ"ך (כגון ו' ההיפוך ומבנה תחבירי השונה במקרים מסוימים מן הרגיל בעברית מודרנית) ותוך היעזרות לעיתים בתנ"ך בלשון האם של התלמידים, באשר לאגדות חז"ל, כאן נראה שיש מקום לפירוט, ואפשר, במיוחד בשלב מוקדם של הלימודים, לשכתב אותן, מה גם שלא אחת הגיעו אלינו כבר האגדות בתרגום מארמית (כך תכופות בספר האגדה, הנמלץ מאוד לעיון ולשימוש, שערכו ביאליק ורבניצקי).*

באשר לשאלת הבחירה: המורים באולפן אינם אמורים ללמד תנ"ך או ספרות חז"ל באופן שיטתי, ועל כן הגישה שתוצע בגיליון זה היא בעיקרה 'הודמנותית', דהיינו: על המורה להיחזק בהודמנויות מסוגים שונים: הגים (או אפשר לקרוא פסוקים הנוגעים לחג עצמו, את קטעי המגילה הקשורה בחג, או אפילו לקשר בין ט"ו בשבט לסיפור גן העדן או למשל יותם); מעדים שאינם בעלי אופי דתי כגון יום האם (או אפשר לקרוא קטעי סיפור על אימהות, על עקרות); אירועים אקטואליים (כגון איזכור בריון בכנסת של סיפור דוד ויהונתן); ניתן

* מקורות נוספים לאגדות, גם מתקופת חז"ל וגם מאוחרות יותר: ממקור ישראל למיכה יוסף ברדיצ'בסקי ואגדות היהודים מאת לוי גינצבורג, ספרונים של אגדות חז"ל מעובדות יצאו בהוצ' ההסתדרות הציונית, בעריכת רחל אל-ניב.

הנושא שלנו הפעם - הוראת טקסטים מן המקורות, דהיינו מן הספרות העברית העתיקה - בעיקר תנ"ך (שאפשר להתחיל להתייחס אליו באולפן מהחודש השלישי), ספרות התנאים והאמוראים והמדרשים. השאלה שעולה מיד, כך דומה: האם ללמד טקסטים מסוג זה בעיבוד, או לתת אותם בכיתה כפי שהם ולהתמודד עם הקשים המיוחדים (איצר מלים 'נדיר' במקרים מסוימים, מבני משפטים שאינם דומים תמיד למכר לתלמיד מספרי הלימוד ומהעיתון) באמצעים שונים כגון הוראת פסוקים בודדים או קטעים קצרים בלבד, קריאת הטקסט במקביל בשפת-האם של הלומד?

שאלה אחרת: מה לבחור? לפי אילו קריטריונים - איכות הטקסט (מהתנ"ך, מהאגדה)? יופיו? קלות לשונו? ייצוגיותו? ואם ייצוגיות - מאיזו בחינה: מהבחינה התוכנית (ערכים תרבותיים, מוסריים)? מהבחינה הצורנית (סוגות ספרותיות שונות - משל, פתגם, סיפור, שירה, דברי נבואה)?

לגבי השאלה הראשונה, אנו נוטים להבחין בין פסוקי/סיפורי התנ"ך לבין אגדות חז"ל/מדרשים. בנוגע לתנ"ך, נראה לנו שצריך להביא את הפסוקים או הקטעים כלשונם, תוך

בארנו

מקסימים מהמקורות

חגים ומועדים כמזמנים

חג/המועד	הטקסט המקראי
שבת דאש השנה	בראשית ב, 3-1 ויקרא כג, 24: סיפור הבריאה (אפשר להסתפק בחמשת הפסוקים הראשונים של פרק א בבראשית)
יום הכיפורים סוכות	ויקרא כג, 28 ויקרא כג, 42: אפשר גם לבחור בקטע העוסק בתלאות עם ישראל במדבר, למשל ספר במדבר יא, 10-15.
ס'ו בשבט	ויקרא יט, 23: אפשר לספר גם את סיפור האכילה מעץ הרעת (הקישור במקרה זה הוא לעץ בלבד). ביטויים שכדאי ללמד בהקשר זה: בוצעת אפיך תאכל לחם, טוב למאכל וכו'.
פורים	מגילת אסתר (פסוקים נבחרים - ראו עיברורים כא).
יום הזיכרון לחללי צה"ל	קנת דויד (שמואל ב, א, 19, 25-27).
יום הזיכרון לשואה שבועות	חן העצמות היבשות (יחזקאל לו, 7-1). מגילת רות; עשרת הדיברות (דברים ה, 6).
תשעה באב	איכה א, 1: תהלים קלז ('על נדרות בכל').

מועדים לא-מסורתיים ואישיים כמזמנים

רבים מתלמידינו כאלפנים הם אנשים נשואים, הורים לילדים או מתעתרים להיות הורים.

אפשר לקשר את 'יום האם' או אירועים אישיים כגון הריון (בולט), לידה או אפילו תלונות על התנהגות ילדים - לפסוקים וקטעים שונים בתנ"ך: 'כבד את אביך ואת אימך' (אפשר להפוך זאת גם בסיס לשיחה על היחס להורים בתרבויות שונות), 'בעצב תלדי בנים' (וסיפור גן העדן והגירוש מגן העדן בכלל), סיפורים על עקרות של נשים שהפכו אחר-כך לאימהות של אישים נודעים (שרה והגר - בראשית כא; רחל ופרשת יחסיה עם יעקב ונשות יעקב האחרות - בראשית לו).

נתעכב כאן בקצרה על המשולש שרה-הגר-אברהם, כמו בסיפורים תנ"כיים רבים, יש ברצף הסיפורי כאן דווחים או 'פערים' רבים, שאפשר לנצלם כדי לעורר שאלות למילוי הפערים: 'למה' (ותרא שרה את בן הגר... מצחק' - מדוע שרה רגישה כל-כך להתנהגותו של ישמעאל?) ו'מה' (מה מרגיש אברהם כששרה מבקשת ממנו לגרש את בנו? מה הוא חושב כשהוא ממלא את הצו של אלוהים לשמוע בקול שרה?) אפשר, כמובן, לעצור בנקודות מסוימות של 'מתח' בסיפור (למשל, כשהגר אומרת 'זאל אראה במות הילד'), ולשאול את הכיתה: ומה אתם חושבים שיקרה?

בסיפור זה יש גם מלים שכדאי להקנות - מהן המשמשות אותנו כיום בעברית השוטפת: להיגמל, בן-זקונים, לתעות, להשליך; ומהן ספרותיות: נשאה את קולה, או המשמשות אותנו בהוראה שונה מהוראתן המקורית: גוי.

הוראת סוגות שונות

א. משל*

בספרי הלימוד לאולפנים מופיעים, פה ושם, משלים מאת איזופוס, קרילוב וכו'. הסוגה הספרותית הזאת מוכרת לתלמידים מתרבותם המקורית, ואפשר לנצל הופעת משל כזה לצורך שיחה (הבעה בע"פ) על משלים בתרבויות השונות. אפשר גם לצרף לשיחה קריאה של משל מן המקרא.

אחד המשלים הנודעים והנוגעים ללב המופיעים במקרא הוא משל 'כבשת הרש' (שמואל ב, יב,

* אנו מתייחסים כאן ל'משל' רק בהוראתה המודרנית של המלה, ולא במשמעותו נוספת שיש לה במקרא: פתגם, אמרה, וכן: דימוי.

א-ד), שנתן הנביא מספר אותו באוזני דויד, תחילה כביכול 'לתומו', לאחר מעשה אוריה ובת-שבע. בפסוקים ה-ו מובאת תגובת דויד הנוצמת על העוול הנורא שעשה העשיר (מבלי לתת, כמובן, דעתו לזהותו האמיתית של העשיר), ובפסוקים ז-י מפרש נתן את הנמשל ועל מי הוא חל באותו מקרה.

על המורה לספר לתלמידים כהקדמה את סיפור התאהבותו של דויד בבת שבע, ניאופו איתה ושילוח אוריה בעלה למוות (המובא בפרק הקודם). בעת ההכנה לקריאת המשל צריך להסביר גם מלים לא שכיחות: צאן ובקר, דש, ויחמול.

לאחר קריאת הטקסט, כדאי לעמוד על יסודות ספרותיים במשל, כגון הדירוג בתיאור יחסו האוהב של הרש אל הכבשה: אשר קנה... ויחיה... ותגדל עימו ועם בניו יחדיו... מפיתו תאכל ומכוסו תשתה... ובזיוקו תשכב... ותהי לו כבת.

לסיכום, אפשר לשרטט על הלוח טבלה ולבקש מהתלמידים לסייע למורה למלא אותה:

המשל	הנמשל	מוסר ההשכל (מה למדנו מהמשל)
דרש		
הכבשה		
העשיר		

ב. סיפור מקראי

את הסיפור המקראי אנו ממליצים לקרוא במתודות המומלצות לקריאת טקסטים בכלל: קריאה לא-קווית, המתמקדת בעניינים מרכזיים ומדויקים (לא דווקא על-פי סדר), ומתקיימת בדרך של העלאת 'תהיות', ניסוח ציפיות והצעת פרשנויות חלופיות, ולאחר מכן אימות הציפיות וסבירות הפרשנות.

נרגים זאת בסיפור על אברהם המארח את המלאכים, הבאים לבשר לו שעתיד להיוולד לו בן (בראשית יח, א-ח). אחרי שהתלמידים קוראים את הקטע (בקול או בקריאה דמומה), אפשר לבקש מהם לתת לו שם. הצעה אפשרית שיעלו או שיעלה המורה: אברהם מכניס אורחים, א': הכנסת האורחים של אברהם. האם מתאים שם זה?

חול' למדו' מן הסיפור הזה (שבו אברהם מציע לאורחים 'לחם' ובאמת מכין להם 'עוגות', 'בן בקר', חמאה וחלב), ש'צדיקים מבטיחים מעט ועושים הרבה, ופירושה מסתמך על הבנת המלים בקטע באופן הדומה למה שהיה מפרש דובר עברית מודרנית. אולם מחקר המקרא, המסתמך גם על השוואה עם לשונות שמיות אחרות, מעמיד אותנו על כך שה'לחם' המוצע לאורחים הוא בעצם 'בשר' - כחוראת השורש הערבי של 'לחם', וכפי שאפשר ללמוד גם מן הפסוק 'בזיעת אפיך תאכל לחם' (תאכל בכלל, תתפרנס); בעוד שדווקא 'עוגות' הנוכח כאן אינו cake אלא bread - פשוט 'לחם'. מכאן שאברהם דווקא מקיים 'מילולית' מה שהבטיח...

כדי להגיע אל לב הסיפור, צריך להיעזר גם בהקשרו. בפרק הקודם סופר שאברהם היה אז כבר בן 99 שנה. בסוף אותו פרק מסופר שאברהם נימול (עשה ברית מילה). משמע שהוא זקן וכואב. לאחר 'ניתוח', ובכל זאת, בתיאור האירוח בקטע זה חוזר הפועל 'למהר' שלוש פעמים והפועל 'לרוץ' - פעמיים (אפשר לבקש מהתלמידים לאתר את הפעלים הללו כפי שהם מופיעים בצורות שונות - 'זימהר', 'מהרו' וכו' - ולשאל אותם לסיבת הרחיסות של הפועתם). מה סיבת המהירות? רצון לשרת את האורחים יפה ככל האפשר, 'להודורו במצוה'.

פועל מעניין אחר שכדאי לשאול את התלמידים לסיבת השימוש בו: 'אקחה פת לחם' (פסוק ה, בעת שהוא מציע לאנשים לסעוד). יש שהסבירו זאת: כשאתה נהנה מעשיית טובה לזולת, אתה בעצם 'לוקח' כי אתה מרוויח ונהנה מהנתנה. עד כמה חשובה הייתה לאברהם הכנסת האורחים אפשר לראות כבר בפסוק הפתיחה: 'והוא יושב פתח האוהל כחום היום' - ייתכן שהישיבה בפתח האוהל, ולא בתוכו, מעידה על ציפייה לאורחים, יהיו אשר יהיו, וכוננה מראש להעניק להם אירוח טוב.

עכשיו אפשר לחזור לסדרה של שלושה פעלים משרש 'ראה', המופיעים בשני הפסוקים הראשונים של הפרק. בפסוק ב כתוב על אברהם פעמיים 'וירא': 'וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא וירץ לקראתם'. לשם מה פעמיים 'וירא'? מסתבר שבהופעתו השנייה בפסוק משמעות הפועל היא 'להבין' (אברהם הבין שלפניו אורחים ועליו לארחם), כשם של'להתבונן' בעברית יש גם משמעות של פעולה עיונית, שכלית. בפסוק הראשון נאמר:

'וירא אליו ה' באלוהי ממרא'. פסוק זה הוא, למעשה, המשך של הפרק הקודם. - כיצד יודעים זאת? (לפי שאין מפורש אל מי מכוון 'אליו'). דבר נוסף שכדאי לשאול את התלמידים בקשר לאותו 'יראיון' או התגלות של אלוהים: לשם מה הופיע אלוהים לפני אברהם (בדרך כלל ההתגלות היא לשם הטלת משימה או אזהרה או חזון לעתיד)? רש"י (ר' שלמה יצחקי) הסביר שאלוהים בא לבקר את אברהם ביקור חולים, לאחר שנימול, ואילו הרמב"ן (ר' משה בן נחמן) הסביר שההתגלות כאן היא מטרה כשלעצמה: שכרו של אברהם על שנימול בגיל קשיש הוא בעצם ההתגלות. לפי הפירוש המסורתי, יש לנו איפוא בפרק תיאור של קיום שתי 'מצוות': מצוות ביקור חולים, ומצוות הכנסת אורחים. אפשר לשאול את התלמידים: האם יש קשר בין שתי מצוות אלה?

ג. מזמור תהלים*

בשלוש מירושלים למתחיל נעשה ניסיון להציע שני מזמורי תהלים כחומר קריאה (והאזנה) ללומד העברית, בלוויית עיבוד לעברית קלה (חוברת 2, עמ' 34; חוב' 9, עמ' 34). להלן אחד משני מזמורים אלה, בלוויית הצעות לעיבודו ולשימוש בו בכיתה.

עיר הַבְּשִׁילִים לְדָוִד כִּשְׁמֵי בְּאֵמֶרֶם לִי בֵּית יְהוָה נִבְרָא:
עֲבֹדֹתַי הֵיוּ רַבִּיט בְּשִׁעְרֵי יְרוּשָׁלַם: יוֹשְׁלֵם הַמִּצֵּנָה בְּעִיר
שְׁחִקְרָהּ לֵהָיָה: שָׁמָּם עָלוּ יִשְׁרָאֵלִים שִׁבְטֵיהֶם עִירֹת
לְיִשְׂרָאֵל לְהַדִּיחַ לְשֵׁם יְהוָה: כִּי שָׁמָּה יִשְׁבוּ כַּמֵּאֵת
לְשָׁנָה כַּמֵּאֵת לְבֵית דָּוִד: שָׁמָּה שְׁלֹם יִרְשָׁקֵם יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר־בָּ: יִרְשָׁקֵם בְּחַיִּים שְׁלֹם בְּאַרְבַּעַת־יָדַי: לְשִׁנְי אֲמִי
וְרַגְלֵי אֲבֹתַי־יָאֵם שְׁלֹם בְּרַגְלֵי לְשִׁנְי בֵּית־יְהוָה אֲלֵהֵם
אֲבִי־שָׁמָּה טִיב לָרַ:

מצע לפתוח בשיחת מבוא: יש להסביר לתלמידים משמעות המונח תהלים, וכן להסביר בקצרה מה אופיו של הספר, היכן הוא ממוקם בתנ"ך ואיזה מקום הוא תופס בתפילה ובמסורת. אחר-כך לעבוד לשיחה מכינה על הפרק עצמו: מה אומר לכם השם 'ירושלים' - עיר בהרים, עיר עתיקה ועיר חדשה, שהיום הן יחד, עיר אחת, עיר מחוברת. בחומת העיר יש שערים, בעיר חיים אנשים שונים, כמו שבטים. מי שבא לירושלים, מי שעולה לעיר, מרגיש שמחה ורוצה להגיד תודה, להודות. מלך, ששמו קשור בעיר הזאת, הוא דויד, והוא ישב בה בבית גדול, בארמון. העיר היא סמל של שלום. בירושלים

* סעיף זה נכתב בידי מר עזרי איבל. ראו גם מאמרו בהר האולפן נד.

זהה בית-המקדש, בית ה', והיהודים התפללו לשלום בעיר.

אחר-כך מוצע לאפשר האזנה ראשונה למזמור, אולי בלוויית שאלה או שתיים להבנה כללית, שייכתבו על הלוח. אחר-כך מוצעת האזנה שנייה: האזנה נוספת על המזמור, בלוויית תוספת שאלות לשם שיחה על תוכן השיר. אחר-כך אפשר להשמיע לתלמידים את הפארפראזה על המזמור המופיעה בשלום מירושלים למתחיל. בשלב הבא: הבהרות של מלים וביטויים מיוחדים בשיר: שבטי-יה, ישליו, חילך ועוד. אם נותר זמן, אפשר לקשר את הריון במזמור לחוויות אישיות של התלמידים על חיים בירושלים או על ביקור בה, לעמוד על הרמיון והשוני בין העיר או והיום.

שמות בתנ"ך

בנושא השמות הפרטיים במקרא כחומר לשוני אפשר לעסוק כבר בחודש השלישי ללימודים. אפשר לתת זאת כ'צימק' מעורר לסוף היום - הנושא מעורר עניין, כי הוא מבהיר לכמה מן התלמידים (דניאל, מיכאל, חנה) את מקורות שמותיהם, וגם אפשר להראות דרכו כיצד כל שם מתקשר למלים ממלים שונות, בעלות אותו שורש. התלמידים יכולים ללמוד מכאן גם משהו על הרכב חלק מהשמות העבריים המקובלים גם כיום.

1. שמות המסתיימים ב'אל'. רפאל (דברי הימים א, כו, ז), ומזה: רופא, מרפא, להתרפא, רפואה; דניאל (נביא; דניאל א, י), ומזה: לרון, דין, ריון;
2. שמות המתחילים ב'אל'. אליצור (במדבר א, ה), במקביל לצוריאל; אליפלט (שמואל ב, ה, טו), במקביל לפלטיאל, ומזה: פליט, נפלט; אלישב - אפשר לקשר לשבע, לשבועה (ראו פרשת באר שבע בסיפורי אברהם); אליעזר, במקביל לעזריאל (בראשית טו, ב) - אפשר לקרוא בהקשר זה את סיפור אליעזר ורבקה.
3. שמות המתחילים ב'אבי'. אביאל (שמואל א, ט, א); אביטל (שמואל ב, ג, ד) - אפשר לקשר ל'תפילת הטל', אותיות של טל ומטר; אבירם (במדבר טו, א) - אפשר לקשר לשמות גיאוגרפיים: רמת אביב, רמת הגולן, רמתים.

מסכת אבות בנושא לימודי*

נביא תחילה כמה וכמה ציטוטים מ'מכרה הוהב' הכלול במסכת זו של אמרי מוסר וחוכמת חיים, שרובם עדיין משמשים אותנו, בין כפי שהם ובין בווריאציות.

מפרק א של המסכת: עשה לך רב וקנה לך חבר; הווי [-היה] דן כל אדם לכף זכות; הרחק [-התרחק] משכן רע ואל תתחבר לרשע; אהב את המלאכה ושנא את הרבנות; הווי מתלמידיו של אהרון: אהב שלום ורודף שלום, אהב את הבריות ומקרבן לתורה; אם אין אני לי - מי לי, וכשאני לעצמי - מה אני, ואם לא עכשיו - אימתי; לא המדרש עיקר אלא המעשה; על שלושה דברים העולם קיים: על הרין ועל האמת ועל השלום; יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ.

מפרק ב: אל תפרוש מן הציבור; אל תדון את חברך עד שתגיע למקומו; אל תאמר לכשאפנה אשנה - שמא לא תיפנה; לא הביישן למד ולא הקפדן מלמד; במקום שאין אנשים, השתדל להיות איש; מרבה נכסים - מרבה דאגה; יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך, ואל תהי נוח לכעוס; המלבין פני חברו [-מביישו] ברבים, אין לו חלק לעולם הבא; סייג לחוכמה - שתיקה; איווה עשיר - השמח בחלקו; יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך; הווי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים; בנפול אויבך אל תשמת; אל תסתכל בקנקן [דהיינו, בחיצוניות] אלא במה שיש בו; הקנאה והתאווה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם.

וכן הסדרה הידועה: בן חמש שנים למקרא; בן עשר שנים למשנה; בן שלוש עשרה למצוות, בן תש עשרה לגמרא, בן שמונה עשרה לחופה, בן עשרים לרדוף ...

ב'אוסף' זה אפשר לעשות שימושים שונים:
1. פסוקי של יום או פסוקי של שבוע. לשם כך יש לבחור תחילה את המבנים הקלים יותר: אם אין קמח - אין תורה; אם אין אני לי - מי לי?
2. אפשר להדגים בעזרת הפתגמים מבנה תחבירי חדש שנלמד: ציווי שלילי - אל תפוש מן הציבור; לא... אלא - לא המדרש עיקר אלא המעשה וכו'.

* מסכת אבות. מקוצרת ובלוויית פירוש מלים חפיעה בסדרת 'גשר'. המסכת בלוויית פירוש מדעי רחב של ב'צ' דינור - בסדרת 'דורות', הוצאת מוסד ביאליק.

3. כבסיס לדיבוב, לשיחה - למשל, דיון ביחסי מורה-תלמיד על בסיס ביטויים כגון: יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך, לא הביישן למד ולא הקפדן מלמד; או ביחסים בין הפרט לחברה: הווי זנב לאריות ולא ראש לשועלים, לא המדרש עיקר אלא המעשה.

4. כמסגרת לדיון ב'הדות' - דיון בתפיסות אויפייניות המבוטאות בפתגמים: איווה עשיר - השמח בחלקו, אל תסתכל בקנקן, הווי דן כל אדם לכף זכות, אם אין אני לי - מי לי?, יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ וכו'. על בסיס 'בן X ל-Y', שבו מבטאת המסכת את השקפתה על סדר החיים הנכון, אפשר לבקש מהתלמידים לחבר 'סדר חיים' הנראה להם.

5. כמשפט הנלמד בהורמנות בעקבות אירוע ציבורי או אישי: אהב את המלאכה ושנא את הרבנות (במובן: עיסוק בתפקיד של רב), אל תאמר לכשאפנה - אשנת.

אגדות חז"ל - הדגמה

אגדות חז"ל עשויות להאיר עקרונות ודרכי חשיבה שהנחו את חכמינו, והן אף עשויות להיות ציר לדיון בכיתה גם בנושאים אקטואליים. דוגמה יפה לכך הן האגדות הקשורות בהלל ושמאי וב'אסכולות' שלהם (בית שמאי ובית הלל).

אמר ר' אבא אמר שמואל: שלוש שנים נחלעו בית שמאי ובית הלל. הללו אומרים: הלכה כמותנו, והללו אומרים: הלכה כמותנו. יצאה בת קול [משמים] ואמרה: אלו ואלו דברי אלוהים חיים הן [הם], והלכה כבית הלל. (עירובין י"ב)

לאחר שקטע זה נקרא בכיתה, כדאי להבהיר את המושגים 'בית הלל' ו'בית שמאי' (אסכולות, גישות, הקרויות על שם מייסדיהן, 'וג' חכמים), אולם לא נעמוד בינתיים על ההבדלים ביניהן. כן יש להסביר מהם 'דברי אלוהים חיים' (דברי אמת). נשאל את התלמידים: כמה 'גיבורים' (דמויות) יש בסיפור? מהם הגיבורים (בית שמאי, בית הלל ו'בת הקול'). מהי 'בת קול'? למה יש בה צורך?

לאחר מכן נברר ביתר העמקה מה עומד מאחורי העיקרון 'אלה ואלה דברי אלוהים חיים'? יש כאן, כך נראה, ביטוי לגישה פלורליסטית, המכירה בכך שיתכנו דעות מנוגדות שבשתיהן יש צדק ושתיהן לגיטימיות. ואם כך, לשם מה באה ההנחיה: 'והלכה כבית הלל'? המסקנה המתבקשת היא, שאף כי מותרים חילוקי דעות

בנושאים שונים, אין מנוס אלא לקבוע כללים לפסיקת הלכה מחייבת (הלכה למעשה).

התלמוד מציב את השאלה בלשונו (מסכת עירובין):

וכי מאחר שאלו ואלו דברי אלוהים חיים, מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותנו

תשובה על כך אפשר אולי למצוא בסיפור, המובא במסכת שבת (בנוסח העברי של ביאליק ורבניצקי, ספר האגדה, עמ' קנח-קנט. ניתן גם לשכתבו):

שוב מעשה בנוכרי אחד, שבא לפני שמאי. אמר לו: גיירני על-מנת [אתגיייר בתנאי] שתלמדני את התורה כולה, כשאני עומד על רגל אחת. דחפו באמת הבניין שבידו. בא לפני הלל - גיירו. אמר לו: 'מה ששנאו [שנאו] עליך, לא תעשה לחברך' - זו כל התורה כולה, והשאר פירוש הוא - לך ולמד.

נעמוד עם התלמידים על ההבדל בנישת שני החכמים: איך הגיב שמאי (שייתכן כי עסק לפרנסתו בבניין, על פי הנרמז בקטע) על בקשתו של הנוכרי? על איוה קו אופי מעידה תגובתו? האם ניתן לראות בו רגזן סתם? - ואולי יש בבקשתו של הנוכרי ללמוד את כל התורה 'על רגל אחת' זילוול מרגיז באמת בתורה?

ובאשר לתגובתו של הלל: על איוה קו אופי היא מעידה? למה התכוון כשאמר שכל התורה כולה מתמצית ב'מה ששנאו עליך, אל תעשה לחברך'? עכשיו נוכל לחזור לתשובה הניתנת במסכת עירובין:

פני שנוחין ועלובין [בעלי אופי נוח ולא מקפידים על כבודם] היו, ושנוין דבריהן [וגם] דברי בית שמאי, ולא עוד אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן.

אפשר לשאול את התלמידים: האם שתי התשובות הניתנות - זהות? הסיפור במסכת שבת מדגיש יותר את אופיו של הילל שהיה 'נוח לבריות ומקרבן לתורה', ואילו התשובה האחרת מדגישה את הכבוד של בית הלל לבני-הפלוגתא שלהם, את יושרם האינטלקטואלי - כל אלה ערכים שכדאי לדון בהם בכיתה.

© כל הזכויות שמורות
לאגף לחינוך מבוגרים, משרד החינוך והתרבות
הוצאה לאור: מחלקת הפירסומים,
משרד החינוך והתרבות
עיצוב: רויטל תורן
סדר ודפוס: פלט